

Xuegos y Cuentos recoyíos en Sieru

COVADONGA TRELLES

Munches vegaes sentí eso de qu'hai que protexer el patrimoniu cultural d'Asturies y toes ese vegaes entrugue-me que podía facer yo pa protexelu. Tamién oyí lo importante que yera tolo que se refier a tradiciones orales, onde s'afaya l'orixe de la nuesa cultura y de la nuesa llingua. Tanto oyí, qu'a lo cabero, véome na obligación y necesidá de facer daqué. Gustóme enforma poder recoyer toos estos xuegos, rimes y cuentos de una mesma persona, mio güela. Y digo que me prestó porque asina recueyo datos de la zona de Nava y contribuyo un migayín a que nun s'escaeza la nuesa cultura, pero más que ná porque nesti pequeñu tesoru alcuéntrense la infancia de mio güela y la de mio xuntes.

Xuegos y rimes

Los juegos infantiles son una parte perimportante del saber popular. Dexando a un llau la so finalidá dende'l puntu de vista sicolóxicu pal espoxigue del nenu, el xuegu y too aquello que lu acompaña (fórmules, rimes, can-

tares) ye una de les estayes de más llargor y más prestoses de lo que se conoz col nome de tradición popular o oral.

Podrien facese munches clasificaciones de los juegos infantiles; nesti trabayu voi entamar pelos juegos pa los más pequeños. Los primeros juegos que puen facese a un nenu son más bien una forma d'estimulación que sirven pa que'l rapacín rellacione la lletra y música de los cancios y faiga la escoyeta de los movimientos que tien que realizar. Ente estos tán:

*Daba la mocita
en su cabecita
daba, daba, daba
y nun se llastimaba.
pero tanto dio,
que se llastimó.*

*Pon, pon gallinita un güevu
pon, pon que nun caiga en suelu,
pon, pon gallinita, pon
dinerito nel bolsón.*

N'otros xuegos, el neñu nun tien que facer ná, siente lo que-y dicen los mayores, disfrutando de lo que con elli faen. Nel primeru, l'adultu caricia la manina del rapacín y nel segundu pása-y la mano pela cara. Na última fras, la persona mayor fai al neñu rebulquinos:

*Musina, gatina,
Saltó pela ventanina
comiendo pan y sardina,
¡dame un pocu!
Nun quiero...
¡¡Marramiaumiaumiaumiáu!!*

*A la buena ventura,
si Dios te la da,
si te pica la pulga...
¡¡Ráscala, ráscala!!*

Nestos dos xuegos que vienen darréu, el nenu pon les sos manines y el que xuega con elli va palpándo-y los deos al ritmu de la canción. Cuando termina la canción, el deu onde quedó escuéndese, y asina hasta que sólo queda unu, que ye'l ganador:

*Pin, pin zalamacatín,
lleva les vaques al molín,
el molín, moler, moler,
el ratón, royer, royer.
¿Cuántu me das por esti ratón?
Cien ducados y un doblón,
una mula corredora y un caballu saltador,
saltador, saltador.*

*Pin pineja,
la mano la coneja,
la conejita real*

*pide pa la sal,
sal menuda,
pide pa la cuba,
cubita de barro
pide pal caballu,
caballu morico
pide pal obispu,
obispu de Roma
tapa la corona
que nun te la lleve
la gata rabona.*

Hai abondes fórmulas pa xugar colos deos, pongo equí les que yo siento en casa:

*Pulgar, pulgar
índice'l segundu y sirve pa indicar.
Corazón el terceru y nélponse'l dedal
nel quartu los anillos y llamámos-y anular
y al quintu, por piquiñín,
llamamos-y miñiquín.*

*Esti fue a la plaza,
esti compró un güevu,
esti echólu en fueu,
esti lu saló
y esti picaru gordu, tou lu comió.*

Tamién coles manes se xuega a ésti. Consiste en que l'adultu coloque les manes faciendo la forma d'una pirámide mentantu que'l nenu mete el deu índiz en caún de los furacos que queden ente los deos, faciendo la entruiga. Nel últimu furacu ye onde ta durmiendo'l perrín y al meter el nenín el deu, l'otru lladra y agárra-y les nanes al nenu:

— ¿Hai fueu?
— *Una casiquina más arriba.*
— ¿Hai fueu?
— *Si, pero entre despacín, porque'l perrín
ta durmiendo y si se despierta pue mordelu.*

Nel siguiente, l'adultu muéve-y la mano al nenu y al final da-y con ella seliquín na so boca:

*Mano muerta,
pica a la puerta
lleva los pitinos a la güerta,
dixo'l niño Jesús,
que besares esta cruz.*

De pequeninos, présta-yos tamién muncho'l xuegu del caballín:

*¡Arre caballito gris!
¡Vamos corriendo a París!
¡Al pasu, al pasu!
¡Al trote, al trote!
¡A galope, galope, galope!*

Asemeyáu a ésti, ye:

*A serrín, a serrán,
maderinos de San Xuan,
los del rei sierren bien,
los de la reina tamién
los del duque truque, truque.*

Si el nenu yá ye un pocoñín mayor, entama a participar nos xuegos:

*De codín, de codán,
de les cuerdes, cordobán.*

*Del palacio a la cocina,
adivina es menester,
cuántos deos hai encima.*

El nenu ta apoyáu nes piernes d'un adultu o d'otru nenu que mentantu canta, carécia-y el llombu. Al final calca-y con un número de deos y l'otru tien qu'albidrar cuántos son. Si nun lo fai, l'otru respunde:

*Si dixeres...
nun perdies que ganabes
ni tanta pena pasabes
comu ties que pasar.*

Otres vegaes, xuégase cola inocencia de los rapazos: asina dizse que'l cuquiellu adivina los años que falten pa la boda de quien-y lo entruiga. respondiendu un "cucu" pa cada añu:

*Cuquiellu, martiellu,
peliquín d'escoba,
¿cuántos años falten
pa la mio boda?*

Muchos xuegos sirven pa contar y tamién pa rifar:

*—Unilla, dosilla, tresilla,
cuartina, quartana,
color de mazana,
perruca la pez,
siete, ocho, nueve y diez,
salta tú,
que a ti te toca la vez,
vete a escondete
detrás de la puerta de María Valdés.
—Una, dole, tele, catole,*

*quile, quilete,
taba la reina en su gabinete,
vino Gil, apagó'l candil,
candilín. candilón,
cuéntales bién,
que venti son.*

*—Nesta, nesta,
en culo la cesta,
díxome Dios y Santa María,
que si nun taba nesta,
nesta taría.*

Cuandu van muchos nenos pela cai, gárrense de les manes y nun dexan pasar a naide:

*A tapar la calle,
que nun pase naide,
solo los mis güelos,
comiendo fayuelos,
tortilles amarilles,
que se pongan de rodilles,
tortilles de papel,
que les coman otra vez.*

Otros xuegos, más que pa que-y presten al neñu, son pa provocalu. Nel siguiente, tien que completar cada versu cola sílaba —ca:

*Xuana la lo...
tien una to...
llena de ca...
pa la to bo...*

Amás suelen ser toos de tema escatolóxicu:

—Mariquita Sarmiento,

*fue a cagar y llevola'l vientu,
y cagó tres pelotines:
una pa Xuan, otra pa Pedro,
y otra pal qu' hable primeru.*

*—Melimes y Melames
comieron un besugu,
Melines la cabeza,
y Melames el...*

*—Xuan y Pinchamé
fueron a pescar,
Xuan s'afogó,
¿quién quedó?*

D'esti tipu ye tamién esti:

*—¿Venti y venti?
—Cuarenta.
—Cuando vayas a cagar echés la cuenta*

Entamando colos cuentos, el primeru tien muncho que ver con estos temes:

*—Una vez yera y nun yera,
y taba arrando nuna tierra.
Encoyó los gües en xugu,
coyó'l camín acostáu
y tiró pela guiyá.
Fue pa casa cien vecinos,
comió cien platos de fariñes,
y foi pa misa tocando'l rau
comu si nun hubiera probáu bocáu.
Cuando'l cura dixo: Oremos,
el entendió cagaremos.
Llevantó les sayes hasta la cintura*

*y llenó la mierda hasta la tribuna.
El cura dixo: ¡Ta llocu!
y él entendió que yera pocu.
Llevantó les sayes hasta les ceyes
y llenó de mierda hasta les teyes.
El cura y el monaguín salien per un furacuín,
les muyeres comu bobes navegaben comu sopes,
los homes, comu plasmaos,
quedaren allí allancaos,
y yo, comu home honráu,
salí per el teyáu.*

Los tres cuentos que vienen agora tienen la misma cadarma. Son enforma repetitivos, poro son mui fáciles pa que los deprendan los neños:

Cuentos

El garbancito d'oru

Una vez taba un neñu xugando con un garbancito d'oru nel xardín real. Cayó-y al fondu l'estancu. Pasaba per ellí un criáu del rei. al que-y dixo'l neñu:

—*Criáu, dame una cañaverita del to cañaveral pa mio garbancito d'oru, pescar.*

Respondió'l criáu:

—Nun quiero.

—*Rei, despacha'l criáu que nun me quier dar una cañaverita del so cañaveral pal mio garbancito d'oru pescar.*

—Nun quiero.

—*Reina dexa'l rei, que'l rei nun quiso despachar al criáu y el criáu nun me quier dar una cañaverita del so cañaveral pal mio garbancito d'oru pescar.*

—Nun quiero.

—*Ratu, roye los zapatos de la reina, que la reina nun quiso dexar al rei, el rei nun quiso despachar al criáu, y el criáu nun me quiso dar una cañaverita del so cañaveral pal mio garbancito d'oru pescar.*

—Nun quiero.

—*Gatu come al ratu, que'l ratu nun quier royer los zapatos de la reina, la reina nun quier dexar al rei, el rei nun quier despachar al criáu y el criáu nun me quier dar una cañaverita del so cañaveral pal mio garbancito d'oru pescar.*

—Nun quiero.

—*Perru, muerde al gatu, que'l gatu nun quiso comer al ratu, el ratu nun quiso royer los zapatos de la reina, la reina nun quiso dexar al rei, el rei nun quiso despachar al criáu y el criáu nun me quiso dar una cañaverita del so cañaveral pal mio garbancito d'oru pescar.*

—Nun quiero.

—*Palu, pega'l perru que'l perru nun quiso morder al gatu, el gatu nun quiso comer al ratu, el ratu nun quiso royer los zapatos de la reina, la reina nun quiso dexar al rei, el rei nun quiso despachar al criáu y el criáu nun me quiso dar una cañaverita del so cañaveral pal mio garbancito d'oru pescar.*

—Nun quiero.

—*Fueu, quema'l palu, que'l palu nun quiso pegar al perru, el perru nun quiso morder al gatu, el gatu nun quiso comer al ratu, el ratu nun quiso royer los zapatos de la reina, la reina nun quiso dexar al rei, el rei nun quiso*

despachar al criáu y el criáu nun me quiso dar una cañaverita del so cañaveral pal mio garbancito d'oru pescar.

—Nun quiero.

—*Agua, apaga'l fueu, que'l fueu nun quiso quemar al palu, el palu nun quiso pegar al perru, el perru nun quiso morder al gatu, el gatu nun quiso comer al ratu, el ratu nun quiso royer los zapatos de la reina, la reina nun quiso dexar al rei, el rei nun quiso despachar al criáu y el criáu nun me quiso dar una cañaverita del so cañaveral pal mio garbancito d'oru pescar.*

—Nun quiero.

—*Burru bebe l'agua, que l'agua nun quiso apagar el fueu, el fueu nun quiso quemar al palu, el palu nun quiso pegar al perru, el perru nun quiso morder al gatu, el gatu nun quiso comer al ratu, el ratu nun quiso royer los zapatos de la reina, la reina nun quiso dexar al rei, el rei nun quiso despachar al criáu y el criáu nun me quiso dar una cañaverita del so cañaveral pal mio garbancito d'oru pescar.*

—Agora mesmo. *Agua voi beber.*

—¡Ai! non, non, que yo quemaré'l palu. *Palu voi quemate.*

—¡Ai! non, non, que yo pegaré al perru. *Perru, voy pegate.*

—¡Ai! non, non, que yo morderé al gatu. *Gatu voi morderete.*

—¡Ai! non, non, que yo comeré al ratu. *Ratu, voi comete.*

—¡Ai! non, non, que yo royeré los zapatos de la reina. *Reina, voi royete los zapatos.*

—¡Ai! non, non, que yo dexaré al rei. *Rei, voi dexate.*

—¡Ai! non, non, que yo despacharé al criáu. *Criáu voi despachate.*

—¡Ai! non, non, que yo-y daré una cañaverita del mio cañaveral pal so garbancito d'oru pescar.

Asina, el neñu pudo por fin el “so garbancito d'oru pescar”.

¡Caramba!

Una vez yera un llobu que diba paseando per un ríu. Comu facía munchu fríu, l'agua taba xelao y faciense carambanos. Nestes, el llobu resbarió y frayó una pata, y dixo:

—*Caramba, qué fuerte ye caramba que caramba rompió mi pierna.*

—Más fuerte ye'l sol qu'a mí me derrite.

—*Caramba, qué fuerte ye'l sol, el sol derrite a caramba y caramba rompió mi pierna.*

—Más fuerte ye la nube qu'a mí me tapa.

—*Caramba, qué fuerte ye la nube, la nube cubre'l sol, el sol derrite a caramba y caramba rompió mi pierna.*

—Más fuerte ye'l vientu qu'a mí me corre.

—*Caramba, qué fuerte ye'l vientu, el vientu corre la nube, la nube cubre'l sol, el sol derrite a caramba y caramba rompió mi pierna.*

—Más fuerte ye la paré qu'a mí me torna.

—*Caramba, qué fuerte ye la paré, la paré torna'l vientu, el vientu corre la nube, la nube cubre'l sol, el sol derrite a caramba y caramba rompió mi pierna.*

—Más fuerte ye'l gatu qu'a mí me come.

—*Caramba, qué fuerte ye'l gatu, el gatu come al ratu, el ratu roye la paré, la paré torna'l vientu, el vientu corre la nube, la nube cubre'l sol, el sol derrite a caramba y caramba rompió mi pierna.*

—Más fuerte ye'l perru qu'a mí me muerde.

—*Caramba, que fuerte ye'l perru, el perru muerde el gatu, el gatu come al ratu, el ratu roye, la paré, la paré, la paré torna'l vientu, el vientu corre la nube, la nube cubre'l sol, el sol derrite a caramba y caramba rompió mi pierna.*

—Más fuerte ye'l palu qu'a mí me pega.

—*Caramba qué fuerte ye'l palu, el palu pega'l perru, el perru muerde al gatu, el gatu comu al ratu, el ratu roye la paré, la paré torna'l vientu, el vientu corre la nube, la nube cubre'l sol, el sol derrite a caramba y caramba rompió mi pierna.*

—Más fuerte ye'l fueu qu'a mí me quema.

—*Caramba, qué fuerte ye'l fueu, el fueu quema al palu, el palu pega al perru, el perru muerde al gatu, el gatu come al ratu, el ratu roye la paré, la paré torna'l vientu, el vientu corre la nube, la nube cubre'l sol, el sol derrite a caramba y caramba rompió mi pierna.*

—Más fuerte ye l'agua qu'a mí m'apaga.

—*Caramba, qué fuerte ye l'agua, l'agua apaga'l fueu, el fueu quema'l palu, el palu pega'l perru, el perru muerde al gatu, el gatu come al ratu, el ratu roye la paré, la paré torna'l vientu, el vientu corre la nube, la nube cubre'l sol, el sol derrite a caramba y caramba rompió mi pierna.*

—Más fuerte ye'l burru qu'a mí me bebe.

—*Caramba, qué fuerte ye'l burru, el burru bebe l'agua, l'agua apaga'l fueu, el fueu quema'l palu, el palu pega al perru, el perru muerde al gatu, el gatu come al ratu, el ratu roye la paré, la paré torna'l vientu, el vientu corre la nube, la nube cubre'l sol, el sol derrite a caramba y caramba rompió mi pierna. ¿Ónde dibemos?*

—Nel burru.

—*Llevánta-y la cola y bésa-y el culo.*

Esti cuentu ye igual que los anteriores, por eso voi indicar na más l'entamu:

El Gallu Quirico

Esti yera'l Gallu Quirico que diba a la boda de su tíu Perico. Diba mui elegante por el camín, cuando atopó una boñica con un granu de maíz nel mediu; como yera mui golosu, empezó a entrugase:

—¿Lu comeré o nun lo comeré?, ¿Lu comeré o nun lu comeré? Y comiólu y manchó l'picu. Al llau del camín había una malva a la que-y dixo:

—*Malva, ¿llímpiesme'l picu que voi a la boda de mi tíu Perico?*

—Nun quiero.

Siguió caminando y alcontró una oveya:

—*Oveya, come a la malva, que nun quiso llimpiame'l picu y voi a la boda de mi tíu Pericu. [...]*

Comu ye de suponer, el gallu alcuéntrase con un llobu, un palu, fueu, agua y un burru. El cuentu puede contase de les dos maneres, comu'l primer o comu'l segundu cuentu.

* * *

Estes dos composiciones relixoses finales tienen comu tema la nacencia del neñu Jesús y la Epifanía. Quiciabes foron compuestas por cures o mayestros pa que los neños los recitaren o representaren per Navidá. A mí contóme-los la mio güela y a ella la de so.

—*Buenos díes tengas, Maruxa.*

—*Felices los tengas, Xuana*

—*¿Dónde vas tan tempranín, tanto tan mala mañana?*

—*Voi al mercáu a por lleche y de pasu a por manzana, que me la encargó el mío Brunu, pa un sobrín que tien na Habana.*

—*De camín habrás oído, de fixo yá, lo que pasa.*

—*Si tengo falate verdá, ¡mi alma! nun sé pallabra.*

—*¿Nun sabes que vienen hoi tres reyes magos?*

—*¿Magos? ¡Dios benditu de mi alma!*

—*Y. ¿qué traen, ne, per equí?*

—*Vienen a adorar a un neñu*

*que nació nuna cabaña.
Unu trae oru a puñaos,
otru trae...*

—*Apuesto plata.*

—*...mirra y otru...
una cosa que fai fumu
y güei bien al quemala.*

—*Será quizás, inciensu.*

—*Inciensu, nun m'acordaba.
Unu d'ellos ye más negru
qu'una cazuela afumada,
pero los tres mucho bono,
nótase-yos en la cara.*

.....*

*Arreblagaes sobre un xugu
un cachu paré argayada*

.....

ellí'l rapacín s'afaya.

.....

*ver aquella xente tan guapa
dexar los zurriones fuera
y descalzase a la entrada*

.....

*Dexé-y pa que les comiera
d'ablanes un buen puñáu,
y pa marchar dí-y un besu
mui fuerte, mui recalcáu.*

* Los puntos suspensivos indiquen llagunes na tresmisión.

* * *

—Taba pela mañana
escuchando un paxarín,
pequeño y mui guapín,
que cantaba na quintana.
Polo bien que lo facía
conocí qu'era un xilgueru
y chocóme qu'en xineru
cantara con tanta alegría.
Así foi, que dixin yo:
¿tú cómu yes tan borricu
que tan feu abres el picu.
xelando comu xeló?

Yera llistu comu un rayu,
y volviéndose pa mí
d'un pequenü saltiquín, díxome:
¡Calla, babayu!
¿Nun sabes que vienen hoi los Reyes Magos
a adorar al neñu, a so pá y a so ma?
¡Mi alma, si nun ye verdá!
Ve con tu cantu siguiendo
y cuandu vaya tapeciendo
al son que yá tapeció,
cantaréte una tonata
que mi güela me aprendió.